Turkish Studies **Historical Analysis**

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 735-748
DOI: 10.29228/TurkishStudies.39912
ISSN: 2667-5552
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 16.11.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 20.12.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (30.11.2019)-Referee 2 (01.12.2019)- Referee 3 (28.11.2019)

This article was checked by iThenticate.

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA DEVREK HAPİSHANESİ

*Recep ARSLAN**

ÖZ

İnsanoğlunun farklı nedenlerle özgürlüklerinin kısıtlanması çok eskilere dayanmaktadır. Modern anlamda ise hapishane sanayi devrimi ile beraber Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nde hapishane, Tanzimat Fermanı sonrası tüm alanlarda olduğu gibi Avrupalılaştırmanın sonucu teşkilatlanmıştır. Osmanlı’da Tanzimat Dönemi öncesinde suçluların cezasının infazı öncesinde bekletildikleri mahbesler vardı. Tanzimat sonrasında bu yerler suçluların ıslah edildiği hapishanelere dönüştürülmüştür. 20. yüzyılın başlarında Devrek’te de bir hapishane vardır.

Devrek’te Hükümet Konağı’nın yanında bulunan hapishanede erkek mahkûm ve tutuklular tutulmuştur. Kadınlar için ayrı bir bina kiralanarak nisa hapishanesi teşkil edilmiştir. İstatistiki bilgilere bakıldığı zaman Devrek hapishanesinde dönemin ortalamalarının altında hükümlü ve tutuklu sayısı olduğu dikkat çekmektedir. Bunun temel nedeni Devrek’te cinayet suçu işlemiş olanların doğrudan Bartın’a sevk edilmesi ve burada yargılanıp Bartın Hapishanesi’ne gönderilmeleridir. Devrek Hapishanesi, dönemin diğer hapishanelerine göre gayet iyi sıhhi koşullara sahiptir. Bunun temel nedeni ise hapishanenin mevcudunun hiçbir zaman çok fazla yükselmemesi ve hapishane binasının iyi durumda olmasıdır. Aşırı sayıda tutuklu ve hükümlü barındırmayan Devrek Hapishanesi’nde salgın hastalıklar da görülmemiştir. Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında Devrek Hapishanesi’nin fiziki ve sıhhi durumunun yanı sıra hapishane görevlileri ve mahkûmlar da ele alınmıştır. Çalışma ile 20. yüzyıl başlarında Anadolu hapishanelerinin genel durumunu anlatan çalışmalara küçük de olsa katkı sağlamak hedeflenmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında arşiv belgeleri ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: receparslan@karabuk.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Devrek, Hapishane, Gardiyan, Mahkûm.

DEVREK PRISON AT THE BEGINNING 20TH CENTURY

ABSTRACT

The restriction of the freedom of people for various reasons dates back to a long time. Modern prison emerged in Europe with the industrial revolution. Prison in the Ottoman Empire was organized as a result of europeanization as in all areas after the Tanzimat Edict. In the Ottoman Empire, there were precepts before Tanzimat Period where criminals were held before the execution of the sentence. These places were turned into prisons, where criminals were rehabilitated after Tanzimat Period. At the beginning of the 20th century there was a prison in Devrek as well.

Male prisoners and detainees were detained in the prison located next to the Government House of Devrek. Woman prison was established by separate building was rented for woman prisons. When the statistical information is considered, the number of convicts and detainees in Devrek prison is below the average of the period. The main reason for this is that those who committed the crime of murder in Devrek were referred directly to Bartın and judgment in Bartın and sent to Bartın Prison. Devrek Prison has very good sanitary conditions compared to other prisons of the period. The main reason for this was that the population of the prison never increases too much and the prison building was in good condition. Which does not contain an excessive number of detainees and convicts Devrek Prison, epidemics have not been observed. In this study, the physical and sanitary situation of the Devrek Prison, were examined as well as prison officials and inmates in the early 20th century. The aim of this study is contribute to the studies about the general situation of the Anatolia prisons in the early 20th century. In the preparation of the study benefited from archival documents and survey works.

STRUCTURED ABSTRACT

The restriction freedoms of mankind's for a different reasons goes back to ancient times. The rulers used imprisonment and similar punishments to protect their sovereignty and to carry their power to the future. This situation made it possible to establish states and empires.

The first modern prison was established in Europe. Some researchers say that the first modern prison was established in London in 1555. Some of the researchers claim that the first modern prison was established in Amsterdam in 1596. As a result, the prison, which started to be established in Europe in the late 16th century and became widespread in a short time. The prison was established in America as well in the late 18th century. Prisons were quickly institutionalized in Europe in the late 18th and early 19th centuries. Prisons have also become uniform in America in a short time. In this context, state prisons were established in America.

The end of the 19th century, some prisons in Europe also became a production center. Inmates in these prisons produced some commercial supplies for sale in foreign markets, and produced uniforms, shoes and bedding to meet the domestic needs.

While the prisons in Europe were shaped according to the needs of the era, the Ottoman Empire was under the influence of the West in the social, economic and cultural spheres. It was important problem the necessities of the internal problems of the Ottoman Empire and the foreign interventions related with it. Ottoman intellectuals and statesmen, who tried to solve these problems. This brought many innovations to the Ottoman Empire in social, economic and judicial fields.

In the beginning of second half of 19. century in Ottoman Empire there was transition from the dungeon to prison. This transition was achieved through published regulations. In this context, the dungeons of Istanbul were abolished in 1831 and a general prison was established in a part of the Ibrahim Pasha Palace. Although there was imprisonment in the Ottoman Empire before the Tanzimat Era, it was a secondary punishment, not a main one. The upper and lower limits of the period of imprisonment initiative were not clear, it was discretion of the judge.

In the modern sense, the organization of prisons in the Ottoman Empire was extended for a long time with the criminal laws of the Tanzimat Period. Before this process, dungeon served as a prison in the Ottoman Empire. The dungeon is predominantly located in the cellar of government mansions or in certain parts of buildings such as castles and palaces. Following Stratford Canning's report that the situation of the Ottoman dungeons should be corrected, the Decree of Reform (Islahat Fermanı) in 1856 contained a provision that dungeons should be rehabilitated.

The report of British Major Gordon, accepted by Sultan Abdülmecid in January 1858, was instrumental in the classification of the closure spaces in the Ottoman penal system under the name of "prison" for the first time. Since then, prisons have been structured rapidly. The prison regulation was issued in order to eliminate the deficiencies of the prisons in 1865. With this regulation, it was also determined what prisoners should do during the day. Since 1876, programs have been put in place to ensure that prisoners in prison are trained. In 1880, the regulation on prisons was adopted to improve the situation of prisons. With this regulation, it was planned the construction of prisons and detention facilities in every corner of the Ottoman lands. At the beginning of the 20th century, there were security, physical and sanitary problems in most of Ottoman prisons. Some steps have been taken during the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki) to eliminate these problems. One of these steps was the establishment of the "General Directorate of Prisons" in 1911 under the Ministry of Internal Affairs. In addition, the construction of prisons and detention facilities was decided in many parts of the Ottoman Empire. However, the construction of most prisons could not be realized due to government crises, economic inadequacies and wars.

The first prison in the Ottoman provinces was opened in Yanya in september 1859. According to the archival documents, there is a prison

in Devrek at the beginning of the 20th century. However, the date of active this prison could not be determined. In this study, the location of the Devrek Prison, its physical sanitary status, the number of prisoners, the types of crime and the prison officials were emphasized.

The provincial prison organization has reached almost all district in the beginning of 20th century. In this context, a prison was established in Devrek District of Bolu Sanjak. This prison was positively differentiated from other prisons. Prison has come to the forefront with its small number of prisoners, sanitation and lack of escape.

While there should be a sufficient number of guards in prisons as well as a variety of officials to meet health and religious needs. But in Devrek Prison director should not have been employed due to small number of prisoners. The prison was ruled by only with a few guards. The total number of convicts and detainees in Devrek Prison does not exceed 100 in general.

While the prison in Devrek was built next to the Government House, male prisoners and detainees were held in separate building was rented for women prison. When the statistical information is considered, it is noteworthy that the number of convicts and detainees in Devrek prisons is below the average of the period. The main reason for this is that those who committed murder in Devrek were directly referred to Bartın Convict. They judgement in Bartın and transferred to Bartın Prison.

Devrek Prison has very good sanitary conditions compared to other prisons of the period. The main reason for this is that the population of the prison never increases too much and the prison building had good condition. Which does not contain an excessive number of detainees and convicts Devrek Prison, epidemics have not been observed.

Keywords: Ottoman, Devrek, Prison, Guard, Convict.

Giriş

Arapça bir terim olan “*habs*”; alıkoyma, bir yere kapama, salıvermeme, bir yere kapayıp dışarı çıkarmama, tutma ve zapt etme manalarına gelmektedir (Develioğlu, 2007: 304). Hapis; örfi olarak “*bir canlıyı veya bir eşyayı bir yere kapatmak, bir süre alıkoymak*” anlamlarına gelirken, hukuki olarak “*sanık veya suçluyu belli bir mekânda zorla alıkoymak şahsın hürriyetini kısıtlamak*” anlamını taşımaktadır (Bardakoğlu, 1997: 54). Bir yere kapatılan kişiye mahpus, kapatıldığı yere ise mahbes denilmiştir (Bilirli, 2018: 72). Hapishane ise habs kökünden türetilmiş bir terim olup, alıkoyma, bir yere kapama eylemini gerçekleştiren vasıtaları için kullanılan genel bir tanımdır. Foucault da hapishaneyi özgürlükten yoksun bırakmak olarak tanımlamaktadır (Foucault, 2006: 337). Yüzyıllar içinde anlam ve kavram değişikliği geçiren hapishane, derin bir tarihi geçmişe sahiptir (Bardakoğlu, 1997: 54). Liderler hükümlerliklerini korumak ve iktidarlarını geleceğe taşımak için hapis ve benzeri cezaları kullanmışlardır. Bu durum da giderek merkezi yönetimlerin kurulmasını sağlamıştır (Aksu, 2005: 61). Modern anlamda ilk hapishane Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar ilk hapishanenin 1555’te Londra’da kurulduğunu söylese de, kimi araştırmacılar da ilk hapishanenin 1596’da Amsterdam’da kurulduğunu iddia etmektedir. Neticede 16. yüzyıl sonlarında Avrupa’da kurulmaya başlanan ve kısa zamanda yaygınlaşan hapishane, 18. yüzyılın sonlarında Amerika’da da tesis edilmiştir. Hapishaneler, Avrupa’da 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında hızlı bir şekilde kurumsallaşmıştır. Hapishaneler, Amerika’da da kısa zamanda

muntazam hale getirilmiştir. Bu bağlamda Amerika’da eyalet hapishaneleri tesis edilmiştir (Yıldız, 2015: 92). 19. yüzyıl sonlarında Avrupa’da bazı hapishaneler aynı zamanda bir üretim merkezi durumuna da gelmiştir. Bu hapishanelerde bulunan mahkûmlar dış pazarlarda satılmak üzere bazı ticari malzemeler hazırlarken, iç ihtiyacı karşılamak üzere üniforma, ayakkabı ve yatak malzemeleri üretmişlerdir (O’Brien, 1998: 181).

Avrupa’da hapishaneler dönemin şartlarına göre şekillenirken, Osmanlı İmparatorluğu da sosyal, ekonomik ve kültürel alanda Batı’nın etkisi altında kalmıştır. Osmanlı’nın iç sorunlarının getirdiği zorunluluklar ve buna bağlı yabancı müdahaleleri önemli bir sorun olmuştur. Yaşanan sorunları çözmeye çalışan Osmanlı önde gelenleri bağımsız yargı ve yasa egemenliği bulunan Batı demokrasisi ile karşılaşmıştır (Türkkan, 2018: 368). Bu da Osmanlı Devleti’ne adli alanda birçok yenilik getirmiştir (Yıldız, 2015: 94).

Kanun-ı Esasi’nin kabulü ile birlikte Osmanlı Devleti’nde var olan zindan anlayışından hapishaneye geçiş olmuştur. Bu geçiş, yayımlanan nizamnameler vasıtası ile sağlanmıştır (Tekin, 2008: 207). Bu bağlamda 1831’de İstanbul zindanları kaldırılmış, yerine İbrahim Paşa Sarayı’nın bir bölümünde Hapishane-i Umumi tesis edilmiştir (Bozkurt, 2012: 262). Tanzimat’tan önce Osmanlı Devleti’nde hapis cezası var olmasına rağmen, asli bir ceza değil tali bir ceza durumundaydı. Hâkimin kendi iradesine bırakılan hapis cezasının süresinin alt ve üst sınırları da belli değildi (Demirkol, 2012: 20). Tanzimat Dönemi ceza kanunlarıyla modern anlamda Osmanlı Devleti’nde hapishanelerin teşkilatlanması uzun zamana yayılmıştır. Bu sürecin öncesinde Osmanlı Devleti’nde mahbesler, hapishane işlevi görmüşlerdir. Mahbesler, ağırlıklı olarak hükümet konaklarının mahzeninde veya kale ve saray gibi binaların belli kısımlarında yer almıştır (Özçelik, 2011: 18). Osmanlı mahbeslerinin çoğunda mahpusların dışarıya çıkıp, hava alma hakları yoktu. Fakat Varna, Rodos ve Erzurum mahbeslerinde mahpuslara avluda iki defa volta atma hakkı verilmiştir. Yine Musul’da mahpusların dışarıdaki hamamdan yararlanmalarına müsaade edilmiştir. Kayseri’de ise mahpuslara evlerinde kalmak için gecelik izin verilmiştir (Yıldız, 2002: 106- 107). Mahbeslerin bu pozitif yanlarının yanında sorunları da söz konusuydu.

Osmanlı mahbeslerinin sorunları Batı tarafından da dikkatle takip edilmiş, hatta önde gelen İngiltere gibi devletler bunu Osmanlı’ya bir müdehale aracı olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda Stratford Canning’in Osmanlı mahbeslerinin durumunun düzeltilmesi gerektiği yönündeki raporu sonrasında, 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı’nda mahbeslerin ıslah edilmeleri gerektiğine ilişkin bir hüküm yer almıştır (Temel, 2009: 111- 112). Ocak 1858’de Padişah Abdülmecid tarafından kabul edilen İngiliz Binbaşı Gordon’un raporu, Osmanlı ceza infaz sisteminde yer alan kapatma mekânlarının ilk kez “hapishane” adı altında tanımlanmasına vesile olmuştur (Yıldız, 2012: 179). Bu tarihten itibaren hapishaneler hızla yapılandırılmıştır. 1865 yılında hapishanelerin eksikliklerin giderilmesi amacıyla hapishane yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu düzenleme ile mahkûmların gün içerisinde ne yapmaları gerektiği de belirlenmiştir (Bilirli, 2018: 74). 1876’dan itibaren hapishanedeki mahkûmların eğitilip, meslek sahibi olmasına yönelik programlar yürürlüğe konmuştur (Karaca, 2005: 156). Hapishanelerin durumunun düzeltilmesi için 1880’de “Hapishaneler Nizamnamesi” kabul edilmiştir. Bu nizamname ile Osmanlı topraklarının her bir köşesinde hapishane ve tevkifhanelerin inşası planlanmıştır (Tekin ve Özkes, 2008: 189). 20. yüzyılın başlarında Osmanlı hapishanelerinin fiziki ve sıhhi sorunlarının yanı sıra güvenlik sorunları da vardır. Bu sorunların giderilmesi için İttihat ve Terakki Dönemi’nde bazı adımlar atılmıştır. Bu adımlardan biri 1911 yılında Dâhiliye Nezareti’ne bağlı olarak Hapishaneler İdare-i Umumiyesi’nin tesisidir. Bunun yanında Osmanlı Devleti’nin birçok yerinde hapishane ve tevkifhane inşası kararlaştırılmıştır (Gönen, 2005: 176). Fakat çoğu hapishanenin inşası hükümet bunalımları, ekonomik yetersizlikler ve savaşlar nedeni ile hayata geçirilememiştir (Köse, 2008: 27).

Osmanlı taşrasında ilk hapishane Eylül 1859'da Yanya'da açılmıştır (Yıldız, 2012: 196). Arşiv belgelerine göre 20. yüzyılın başlarında Devrek'te de bir hapishanesinin var olduğu görülmektedir. Fakat bu hapishanenin hangi tarihten itibaren faaliyette olduğu tespit edilememiştir. Bu çalışmada Devrek Hapishanesi'nin yeri, fiziki- sıhhi durumu, mahpus sayısı, suç türleri ve hapishane görevlileri üzerinde durulmuştur.

1. Devrek Hapishanesi'nin Fiziki Durumu ve Yapılan Tamiratlar

Tanzimat öncesinde yerel yöneticilerin konaklarının bodrum katları mahbes olarak kullanılmıştır. Tanzimat ile beraber mahbesler hükümet konaklarının bodrum katlarına nakledilmiştir (Bilirli, 2018: 76). Taşrada mahbeslerin genel olarak inşasına 1850'den sonra başlanmıştır. Taşradaki hapishane teşkilatlanması neredeyse bütün kazalara ulaşmıştır. Bu bağlamda Bolu Sancağı'na bağlı olan Devrek Kazası'nda da bir hapishane teşkil edilmiştir. Bu hapishane çok fazla mahkûm barındırmaması, sıhhi olması ve firar olaylarının yaşanmaması gibi nedenlerden dolayı diğer hapishanelerden olumlu yönde ayrılmıştır.

Devrek Hapishanesi'nin fiziki durumu iyi olsa da zaman zaman bazı küçük tadilatların yapılması zorunlu olmuştur. Bu doğrultuda Temmuz 1911'de Dâhiliye Nezareti tarafından Düzce Gerede, Mudurnu hapishanelerinin yanı sıra Devrek Hapishanesi'nin tamirâtı için havalename gönderilmesi yönünde bir yazı kaleme alınmıştır. İlgili ödenek Devrek Hapishanesi'nin bazı küçük tadilatları için kullanılmıştır (BOA.DH.MB.HPS.1/17 lef 1). Arşiv belgelerinde yer alan bilgilere göre Devrek Hapishanesi'nin bakımında süreklilik söz konusudur. Bu bağlamda 1914 yılında daha kapsamlı bir tadilat yapıldığı gözlemlenmektedir.

Devrek Hapishanesi'nin tadilatı için Devrek Kaymakamlığı'ndan 25 Nisan 1914 tarihinde gönderilen keşifnamede yer alan malzemeler şu şekildedir: *"1 adet kireç, 1.000 adet pişmiş tuğla, duvar talaşı, çıralı tahta 2x 28 cm, çıralı tahta veya sütun 1,50 mx20 cm, tahta 1,40 mx 18 cm, 1 adet çubuk demir, 1 öküz yükü dere kumu, 1 adet adi saç."* Ayrıca dülger yevmiyesi 12, duvarcı yevmiyesi 12, taşçı yevmiyesi 15, sıvacı yevmiyesi 12, boyacı yevmiyesi 12, tenekeci yevmiyesi 12, demirci ve çilingir 15, zincir 8 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bunun yanında yük taşımak için bargir 8, taşıma amaçlı deve 8, çift beygirle yük taşıma 8, tek beygirle yük taşıma 8, manda ile yük taşıma 25 ve öküz ile yük taşıma 20 kuruş ödenek talep edilmiştir. Devrek Hapishanesi için istenen ödenek Haziran 1914'te Bolu Sancağı kazalarındaki diğer hapishane inşaatlarının masraf talepleri ile beraber Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiş, talep edilen bu ödenekler Dâhiliye Nezareti tarafından onaylanmış ve gönderilmiştir. (BOA,DH.MB.HPS.M.13/46 lef 6).

1914'te Devrek'te kadınlar için de ayrı bir hapishane teşkil edilmesi hususunda girişimde bulunulmuştur. Ekim 1914 öncesinde Devrek'te tutuklu ve hükümlü kadın bulunmamasından dolayı nisa hapishanesine ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat ihtiyaç üzerine 1914 yılında Devrek'te bir nisa hapishanesi inşası girişimi olmuş ve bu maksatla merkezden ödenek istenmiştir. Talebe olumlu cevap alınamayınca da 1915 Mart'ından itibaren nisa hapishanesi için bir bina kiralanması yoluna gidilmiş ve bunun için 28,5 kuruş hesabıyla Dâhiliye Nezareti'nden ödenek talep edilmiştir. Dâhiliye Nezareti ise 4957/264 sayılı yazı ile Devrek'te yeni nisa hapishanesi tesisine imkân olmadığından, mevcut seneden kaç kuruş ödenek varsa, bu düzeyde havalename verilmesini Bolu Mutasarrıflığı'na bildirmiştir (BOA,DH.MB.HPS.44/27 lef 1- 3). Devrek'te bulunan hapishanenin genel durumu konusunda zaman zaman Dâhiliye Nezareti'ne raporlar gönderilmiştir. Bu raporlara göre hapishanenin genel durumu aşağıdaki tablolarda aktarılmıştır.

Tablo 1: 19 Aralık 1914 Tarihli Devrek Hapishanesi Soru Cetveli (BOA,DH.MB.HPS.152/35 lef 2).

Soru	Cevap
Liva ve Kazasının ismi	Bolu- Devrek
Hapishanenin özel bir ismi var mıdır?	Yoktur.
Kadınlara özel nisa hapishanesi var mıdır?	Tedbiren tedarik edilen nisaya özel bir hapishane vardır.
Hükümet malı mıdır? Kira ile mi tedarik olunur.	Erkeklere mahsus hapishane hükümet malıdır. Nisa Hapishanesi kira ile temin edilmiştir.
14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla mevcut mahpus adedi	67 erkek, 1 kadın olmak üzere toplam 68.
Hapishane'nin bulunduğu arazinin mahalli önemi, hükümet konağı dâhilinde veya haricinde hükümet dairesi müştemilatından olup olmadığı	Hapishane oldukça ehemmiyetli arazi üzerine kuruludur. Hükümet dairesinden şimal cihetinde 16 metre bahçe duvar ile hükümet binasına bağlıdır. Hükümetten konağı müştemilatıdır.
Hapishanenin bulunduğu arazinin miktarı ne kadar?	152 zira
Hapishanenin bulunduğu arazinin her zirasının kıymeti	Her bir ziranın kıymeti yarım Osmanlı lirasıdır.
Hapishanenin genel durumuna dair izahat: Yeniden yapılması gerekir mi? Tamiratla sağlıklı bir hale getirilebilir mi? Tamirat derecesi ve mütalaası nedir?	Yeniden yapılmak ictiza etmez. Tamire ihtiyaç yoktur. Ancak lağım ve su yolu inşa edilmediğinden lağım kuyusundan koku yayılmakta ve demir kapı ithalinde abdesthane bulunmamasından mahbusin geceleri tenekeler derununa defî hacet etmektedir. Bu haller bittabi sıhhati ihlal eylemekte bulunmakla ve dâhilinde de bir abdesthane civarındaki nehre bağlı olmak üzerine 200 metre tulünde bir ana lağım inşası lazım görüldüğü.

Tablo 2: 3 Ocak 1917 Tarihli Belgeye Göre Devrek Hapishanesi'nin Fiziki Durumu (BOA,DH.MB.HPS.M.53/5 lef 1).

Soru	Cevap
Hapishane Mahallerinin İsimleri	Devrek Kazası Merkez Hapishanesi
Hapishane	Bir bab Hapishane
Tevkifhane	Hapishaneye ekli bir odadan ibarettir.
Müdürün İsmi, müdür bulunmadığı takdirde memur veya ser gardiyanın ismi	Gardiyan Hamid Efendi
Kâtip adedi	Yoktur.
Gardiyan adedi	1.
Tutuklu Sayısı	25 Erkek, 1 Kadın, 8 adet 18 yaş altı
Hükümlü Sayısı	8 Erkek, 1 Kadın.
Tutukluların sayısı	33 Erkek, 1 kadın
Ceza kanunnamesinin 48 ile 67 maddelerine kadar zikir olunan cezalardan dolayı mezkûr maddeler ahkâmına tevfikân mahkûm olan siyasi mücrimler hariç olmak üzere cezalarını ikmal etmeye altı ay kalmış olan çiftçi ve yol tamircileri gibi kamu yararına çalışabilecek mahkûmların adedi nedir?	8 miktar hükümlüden 5 miktarı sureti mahkûmiyetlerini 6 aydan evvel ikmal edecek olup, bunların takriben ikmal müddeti 6 aydan fazla zaman bulunduğu. Tek kadın hükümlünün mahkûmiyetinin 3 aya kadar sonlanacağı.
Hapishanenin işlerinde müstahdem bulunanlar	Yoktur.
Özel siparişler için çalışabilecekler	Yoktur.

İşsiz bulunanların adedi	Tamamı işsizdir.
Yol tamiri ve kamu yararı için çalışanlar.	Yoktur.
Yiyeceklerin ne suretle tahsis edildiği, Hapishanenin kendi mutfağında mı hazırlandığı? Bir müteahhit vasıtasıyla mı? Bir hayır cemiyeti tarafından mı sağlandığı?	Hapishanede mevcut olan tutuklu ve hükümlü muhacir olanları müteahhid-i mahsusa marifetiyle sağlananlar ile iâşe ettirilmektedir. Diğerleri de kendi hallerine göre hapishane mutfağında kendileri tarafından yiyeceklerini hazırlayıp yemektedir.
Hapishane'nin bulunduğu arazinin mahalli önemi, hükümet konağı dâhilinde veya haricinde hükümet dairesi müstemilatından olup olmadığı	Hapishanenin bulunduğu arsının ehemmiyeti vardır. Hükümet konağı bitişiğinde olup, mevcut tutukluya yeterli olamamasından dolayı konağın bodrum katı da hapishaneye tahsis edilmiştir.

Ağustos 1916 tarihli ve 358/344 numaralı resmi yazı üzerine Devrek Hapishanesi helalarının tamiri için 155 kuruşluk ödenek 17 Aralık 1916 tarihli ve 1011/37 keşfe istinaden 21 Ocak 1917'de kararlaştırılmıştır. Fakat 15 Şubat 1917 tarihli ve 600 numaralı resmi yazıya verilen cevapta Devrek Hapishanesi helalarının tamiri için gönderilen 150 kuruş havalenamenin 1240/22 numaralı yazıda yanlışlıkla geri gönderildiği yazılmıştır (BOA,DH.MB.HPS.12/24 lef 1). Devrek Merkez Hapishanesi'nin tadilatı için sürekli yazışmalar yapılmıştır. Bu arada Devrek Nisa Hapishanesi'nin de kirasının ödenebilmesi için merkezden para talep edilmiştir.

5 Mart 1918'de 1 Mart 1917 ile Şubat 1918 tarihleri arası Devrek Nisa Hapishanesi'nin kira ödemesi için merkezden 50 kuruş tahsisat gönderilmesine karar verilmiştir (BOA,DH.MB.HPS. 47/43 lef 2). 12 Eylül 1917'de Devrek Kazası Hükümet Konağı ve hapishanesi helaları tamiri için Bolu Mutasarrıfı merkeze bir yazı göndermiştir. Bolu Mutasarrıfı'na verilen 28 Aralık 1917 tarihli ve 140 numaralı cevapta Devrek Kazası Hapishanesi'nin helasının tamirâtı için keşifnameye istinaden 400 kuruş ödenek gönderileceği belirtilmiştir. Ayrıca hükümet konağı helasının tamirine ait keşifnamenin de Maliye Nezareti'ne gönderildiği ifade edilmiştir (BOA,DH.MB.HPS.20/ 42 lef 1).

Kasım 1917'de Mudurnu'da hapishane ve Devrek'te nisa hapishanesi olarak kullanılan yerlerin kiralalarının ödenmemesi sebebiyle kapatılması gündeme gelmiş ve merkeze bu durum iletilmiştir. Dâhiliye Nezareti ise Devrek Nisa Hapishanesi'nin kapatılmasının uygun olmayacağını ve ödenen kira miktarının uygun seviyeye çıkarılmasını emretmiştir (BOA,DH.MB.HPS.160/6 lef 1).

21 Kasım 1917'de Devrek Merkez Hapishanesi'nin muhtaç olduğu tamir masrafları ile gerekli olan yeni bir koğuşun ilavesine dair bir keşif belgesi hazırlanmış ve Dâhiliye Nezareti Hapishaneler İdaresi'ne gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti 21 Kasım 1937 tarih ve 454 numaralı yazıya 5 Ocak 1918'de cevap vermiştir. Dâhiliye, Devrek Kazası Hapishanesi'nin tamiri için 4.695 kuruş tanzim edilen 1278/28 numaralı havale nameyi göndermeye karar vermiştir. İlgili keşfe göre bu ödeneğin içinde ek koğuş inşaatı da dâhil olmak üzere; taş, kireç, kapı gibi malzemelerin yanı sıra duvarcı ve taşçı ustası yevmiyesi gibi ücretler de yer almıştır (BOA,DH.MB.HPS.13/39 lef 1-3). Hapishanenin diğer bir önemli gideri ise mahkûmların tayinatları olmuştur.

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde hatta Avrupa'da mahkûmlara tayinat olarak sadece su ve ekmek veriliyordu. Bu tayinat İstanbul'da kişi başı iki somun ekmek iken, Anadolu'da yarım somun ekmektir. Mahkûmlara yeterli gıda verilmediğinden dışarıdan yardımlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçları mahkûm aileleri, arkadaşları veya dini kurumlar tarafından karşılanmıştır. Müslüman mahkûmlara hayırseverler ve vakıflar, Hristiyan mahkûmlara da kiliseler tarafından yardım yapılmıştır. Ayrıca parası olan mahkûmlar hapishane bakkallarından da alış-veriş yapabilmişlerdir. Mahkûmların iâşesinin temin edilmesi XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyıl

başlarına kadar çözüm bekleyen sorunlarından birisi olmuştur. 1880 Nizamnamesinin 53. maddesinde tutuklu ve mahkûmlara her gün 300 dirhemlik bir çift ekmek ve mahkûmlara ayrıca belirli miktarda çorba verilmesi kararlaştırılmıştır (Güneş, 2017: 77).

Haziran 1918’de Devrek Hapishanesi’ni mülkiye müfettişi Hüsnü Bey teftiş etmiş ve bu teftişe dair Dâhiliye Nezareti’ne bir rapor sunulmuştur. Bu raporun öne çıkan noktaları şunlardır: “Devrek Hapishanesi’nde tutuklu ve hükümlülere 300 dirhem(962,1 gram) ekmek vermek gerekirken, 500 gram ekmek verilmektedir. Hapishanede görevlendirilen bir memur hapishane işlerini yetiştirememektedir. Memur tutuklu ve yükümlü defterlerinin sayfa numaralarını yazmamıştır. Nisa hapishanesi kirasının da 14 aydan beri verilmediği ve adliye memurunun ihmali ve dikkatsizliği yüzünden bazı tutukluların, fazla hapis edilmesine sebebiyet vermiştir. Görevlerini ihmal ile dikkatsizliği yüzünden bazı kimselerin tutuklu kalmasına sebebiyet veren adliye memurları hakkında Adliye Nezareti’ne yazılmıştır. Hapishane helasının tamir edilmesi ve bu süreç sonunda neticenin Dâhiliye Nezareti Hapishaneler Müdüriyeti’ne bildirilmesi gerekmektedir.” Bu rapor üzerine Temmuz 1918’de Dâhiliye Nezareti konu ile ilgili olarak Bolu Mutasarrıflığı’na yazı göndermiştir. Bu yazıda Devrek Kazası Hapishanesi’nde mahbusine 962,1 gram ekmek vermek gerekirken 500 gram verilmekte olduğu ve çalışmakta olan bir gardiyanın ihtiyacı karşılayamadığı belirtilmiştir. Ayrıca yükümlü ve tutuklu defterlerinin de sayfalarına numaralar konulmadığı ve nisa hapishanesi bedeli icarının da 14 aydan beri verilmediği ifade edilmiştir. Adliye memurlarının ihlali ve dikkatsizliği yüzünden bazı şahısların 5 aydan fazla sebepsiz yere hapiste tutulduğu da aktarılmıştır. Tüm bunlar belirtildikten sonra yükümlü ve tutukluların günlük yiyeceklerinin eksiksiz giderilmesi, abdesthanelerin tamiri için 1.325 kuruşluk tahsisatın Devrek’e ulaştığında ilgili tadilatın hemen icabına bakılması ve bu meblağ kâfi değil ise yeniden tahsisat talebi için yeni bir keşifname gönderilmesi emredilmiştir. Nisa hapishanesi bedeli icarı olarak Mart 1918’den itibaren 45 kuruş tahsisat ile havalename gönderilmiştir. Fakat nisa mahkûmlarına ait tahsisat beyanı tutarsız olduğundan muamelenin ona göre yapılması Bolu Mutasarrıflığı’na tebliğ edilmiştir (BOA,DH,MB.HPS.47/41 lef 1).

Devrek Hapishanesi’nin tamiri dolayısıyla yazışmalar sürekli devam etmiştir. Devrek Hapishanesi’nin abdesthanelerinin tamiri ve 5 hapishane kapısının değişmesi için yeni bir keşif hazırlanmış ve bu keşif ile beraber 125 kuruş talep edilen yazı 31 Aralık 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti de ilgili ödeneğin gönderildiğine dair Bolu Mutasarrıflığı’na bir tahrirat göndermiştir (BOA,DH,MB.HPS.13/ 51 lef 1,3- 5).

2 Ekim 1918’de Devrek Hapishanesi’nin tamiri için yeni bir keşifname hazırlanmış ve Dâhiliye Nezareti’nden 298 numaralı resmi yazı ile ödenek talep edilmiştir. Fakat 13 Mart 1919’da Dâhiliye Nezareti’nden Bolu Mutasarrıflığı’na gönderilen cevapta hapishanenin tamirine dair keşifnamenin hatalarla dolu olduğu belirtilmiş ve yeni bir keşifnamenin hazırlanıp gönderilmesi talep edilmiştir (BOA,DH,MB.HPS.15/20 lef 1-2). Yeniden keşifname hazırlanıp hazırlanmadığı yönünde bir bilgiye ise ulaşamamıştır.

2. Devrek Hapishanesi Görevlileri

1880 nizamnamesine göre hapishane ve tevkifhanelerde bir müdür, ihtiyaç oranında kâtip, bir başgardiyan, lüzumlu olduğu kadar gardiyan, doktor, çamaşırcı, işçi, yeteri kadar hastane hademesi, aşçı, imam, gereği durumunda rahip ve kadınlara mahsus hapishaneler için de kadın gardiyan bulundurulması gerekmektedir. Fakat nizamnamedeki şartlar devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar dolayısıyla 20. yüzyılın başlarında dahi tam olarak uygulanamamıştır. Devletin içinde bulunduğu yokluklara rağmen nizamın sağlanması için hapishanelerin durumu konusunda sürekli yazışmalar meydana gelmiştir (Yıldız, 2015: 383).

Hapishanelerde nizamın sağlanması için yeterli sayıda gardiyanın yanı sıra sağlık ve dini ihtiyaçların karşılanması için çeşitli görevlilerin bulunması gerekmekte iken, Devrek'te fazla mahkûm bulunmamasından dolayı müdür dahi istihdam edilmemiş olmalıdır. Çünkü Devrek Hapishanesi'nden çıkmış olan yazılarda Devrek Hapishane gardiyanının imzası yer almıştır. Bu durumu 1914 yılında Devrek Hapishanesi cetvelinin hapishane memuru tarafından ve 1918 tarihli hapishane soru cetvelinin de Gardiyan Hamid Efendi tarafından imzalanmış olması kanıtlamaktadır (BOA,DH.MB.HPS.152/35 lef 2; BOA,DH.MB.HPS.M.53/5 lef 1). Yazışmalara göre Devrek Hapishanesi belli bir dönem 2 gardiyan ve 1 memur vasıtası ile idare edilmiştir. 19 Aralık 1911 tarihli belgeye göre Devrek Hapishanesi görevlilerinden Süleyman Osman Ağa gardiyanlıktan istifa etmiştir (BOA,DH.MB.HPS.M.6/26 lef 1).

8 Kasım 1915 tarihli belgeye göre Devrek Hapishanesi gardiyan maaşı için aylık 100 kuruştan 300 kuruş ödendiği belirtilmiştir. Burada üç gardiyan maaşından söz edilmesinin nedeni 1915 yılında hapishanede 3 gardiyan görevlendirilmiş olmasından olmalıdır (BOA,DH.MB.HPS.155/100 lef 1). Aynı dönemde, 1915'te Tokat'taki kaza düzeyindeki hapishanede gardiyan 150 kuruş maaş almıştır (Bilirli, 2019: 910). Bu da her kazada gardiyanların farklı maaş alabildiklerini göstermektedir. Dönemin şartlarında 100 kuruş gardiyan maaşı ise oldukça azdır. Bu sırada Bolu Sancağı kazalarındaki hapishanelerde hapishane gardiyanlarının 100'er kuruş maaş verilmekte iken, aynı yerleşim yerlerinde bir amale 7- 8 bazen 9 kuruşa yevmiye ile iş bulabilmektedir. Dolayısıyla Gardiyanın yevmiyesi 3,1 kuruşa gelmektedir (BOA,DH.MB.HPS.87/28 lef 1- 2). Bu da nitelikli kişilerin bu işe rağbet etmemesine neden olmuştur. Devrek Hapishanesi gardiyanlığını Kasım 1915 itibari ile Ahmet (BOA,DH.MB.HPS.156/74 lef 9.) ve 1918 yılı itibari ile Hamid Efendi'nin yürüttüğü arşiv belgelerinden tespit edilmiştir (BOA,DH.MB.HPS.M.53/5 lef 1).

3. Devrek Hapishanesi'nde Bulunan Hükümlü ve Tutuklular

20. yüzyılın başına kadar hükümlü ve tutukluların işledikleri suçlara dair bilgiler, Zaptiye Nezareti'ne gönderilmiştir. 1909 yılında Zaptiye Nezareti'nin kaldırılmasından sonra ise bilgiler Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir (Bozkurt, 2012: 265). Dolayısıyla Devrek Hapishanesi'ndeki tutuklu ve hükümlülere ait bilgiler de Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.

Tablo 3: 14 Nisan 1913 Tarihli Belgeye Göre Devrek Hapishanesi Hükümlü ve Tutuklu Sayıları (BOA,DH.MB.HPS.147/73 lef 1).

Suç Çeşitleri	Hükümlü		Tutuklu	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Cinayet	-	-	2	1
Cünha ve Kabahat	18	-	12	-
Toplam	18	-	14	1

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabacağı üzere Devrek adli olaylar bakımından sakin bir görüntüye sahiptir. Fakat durum böyle olsa da zaman zaman bazı adli vakalar meydana gelmiştir. 1913 yılında Hatipoğlu Selim ve arkadaşı İbrahim hırsızlık yapmaları sebebiyle tevkif edilmişler ve Devrek Bidayet Mahkemesi'nce sürgün cezasına mahkûm edilmişlerdir. Fakat mahkûmlar bir fırsatını bulup kaçmışlardır. Adı geçen şahıslar Eylül 1913'te Bartın'da yakalanmışlar ve Devrek'e gönderilmişlerdir (BOA,DH.H.65/65 lef 1).

Tablo 4: 14 Temmuz 1914 Tarihli Belgeye Göre Devrek Hapishanesi Hükümlü ve Tutuklu Sayıları (BOA,DH.MB.HPS.M.15/29 lef 1).

Suç Çeşitleri	Hükümlü		Tutuklu	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Cinayet	-	-	5	-
Cünha	14	-	9	1
Kabahat	-	-	-	-
Toplam	14	-	14	1

Tablo 5: 21 Aralık 1914 Tarihli Belgeye Göre Devrek Hapishanesi Hükümlü Ve Tutuklu Sayıları (BOA,DH.MB.HPS.M.18/66 lef 1).

Suç Çeşitleri	Hükümlü		Tutuklu	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Cinayet	-	-	-	-
Cünha	5	-	17	1
Kabahat	-	-	-	-
Toplam	5	-	17	1

Tablo 6: 1915 Yılı İkinci Dört Aylık Yoklama Cetveline Göre Devrek Hapishanesi Hükümlü ve Tutuklu Sayısı (BOA,DH.MB.HPS.M.21/61 lef 3).

Suç Çeşitleri	Hükümlü		Tutuklu	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Cinayet	-	-	7	-
Cünha	67	31	14	1
Kabahat	6	2	-	-
Toplam	73	33	21	1

Tablo 7: 14 Temmuz 1915 Tarihli Belgeye Göre Devrek Hapishanesi Mevcudu (BOA,DH.MB.HPS.M.114/22 lef 13).

Suç Çeşitleri	Erkek	Kadın
Cinayet	-	-
Cünha	67	31
Kabahat	6	2
Toplam	73	33

Tablo 8: Kasım 1915 Tarihli Yoklama Cetveline Göre Devrek Hapishanesi Hükümlü ve Tutukluları (BOA,DH.MB.HPS.156/74 lef 9).

Suç Çeşitleri	Hükümlü		Tutuklu	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Cinayet	-	-	2	1
Cünha	21	-	17	-
Kabahat	24	-	-	-
Toplam	45	-	19	1

Yukarıdaki tablolar incelendiği zaman 1915 Yılı İkinci Dört Aylık döneminde bir önceki döneme göre hem kadın hem de erkek hükümlülerin sayısında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Buna rağmen Devrek Hapishanesi'ndeki hükümlü ve tutuklu sayısının toplamının genel itibarıyla 100'ü geçmediği görülmektedir. Bunun temel nedeni Devrek'te cinayet suçu işlemiş olanların Bartın'da bulunan liva düzeyindeki mahkemeye sevk edilmeleri ve Devrek'te görülmüş olan davalara itiraz sonrasında yeniden yargılama merciinin de Bartın Bidayet Mahkemesi olmasıdır. Dolayısıyla Bartın'da yargılanan suçlular da Bartın Hapishanesi'ne sevk edilmiştir. Gerçekten yukarıda yer alan tablolar incelendiği zaman Devrek Hapishanesi'nde cinayet suçundan hüküm giymiş hiç mahkûmun olmadığı dikkat çeker (BOA,DH.MB.HPS.165/19 lef 1).

Hapishanelerin özellikle bina yapılarının zayıflığı ve yeterli sayıda ehliyetli gardiyanların bulunmaması nedeniyle hapishanelerden bazen firarlar yaşanmıştır. Devrek Hapishanesi'nde firar olayları daha az sıklıkta yaşanmıştır. Ocak 1918'de böyle bir firar olayı yaşanmış ve firari İsmailoğlu Kamil, Devrek Jandarma Müfrezesi tarafından ölü olarak ele geçirilmiştir (BOA,DH.EUM.6.Şb.29/18 lef 1).

20. yüzyılın başlarında Anadolu'da bulunan hapishanelerin temel problemlerinden birisi de salgın hastalıklar olmuştur. Aslında genel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da salgın hastalıklar artmaya başlamıştır. Bu artıştan en çok kalabalık ve sağlıksız şartlara sahip hapishaneler etkilenmiştir. Osmanlı coğrafyasında görülen veba, tifüs, kolera, verem, grip, çiçek, tifo ve uyuz gibi hastalıklar, hapishanelere de sirayet etmiştir. Devlet, salgın hastalıkların önüne geçmek amacıyla 1880 tarihli Hapishaneler Nizamnamesi ile bazı önlemler almıştır. Mahkûmların düzenli olarak temizliklerinin yaptırılması, koğuşların badana yapılması ve mahkûmların haftada bir doktor tarafından muayene edilmesi alınan önlemlere birkaç örnektir (Bozkurt, 2012: 269). Bu tür önlemler alınsa da, 20. yüzyılın başlarında hapishaneler salgın hastalıklarla kırılmıştır. Bu hapishaneler arasında Bartın (BOA,DH.MB.HPS.76/8 lef 1,3), Yozgat (Bilirli, 2018: 91- 92) gibi hapishaneler de vardır. Arşiv belgelerine Devrek Hapishanesi'nde herhangi bir salgın hastalık, hatta normal bir hastalık görüldüğüne dair bir belge yansımamıştır. Bu yüzden Devrek Hapishanesi'nin sıhhi durumunun diğer hapishanelere göre son derece iyi durumda olduğu söylenebilir.

Sonuç

Hapishaneler, suçluların ıslah edilmesine yönelik olarak modern anlamda 18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'nde ise Avrupa devletlerinin etkisi ve baskısı ile Tanzimat Dönemi'nden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylelikle suçluların cezalarını çekmek için bekletildikleri mahbeslerden hapishanelere geçiş yaşanmıştır. Bu hapishanelerden biri de Devrek'te kurulmuştur.

Devrek'te Hükümet Konağı yanında oluşturulmuş hapishanede erkek mahkûm ve tutuklular tutulurken, kadınlar için ise ayrı bir binanın kiralanması suretiyle nisa hapishanesi teşkil edilmiştir. İstatistiki bilgilere bakıldığı zaman Devrek hapishanelerinde dönemin ortalamalarının altında hükümlü ve tutuklu sayısı olduğu dikkat çekmektedir. Bunun temel nedeni Devrek'te cinayet suçu işlemiş olanların doğrudan Bartın'a sevk edilip, Bartın'da yargılanıp Bartın Hapishanesi'ne sevk edilmeleridir.

Devrek Hapishanesi, dönemin diğer hapishanelerine göre gayet iyi sıhhi koşullara sahiptir. Bunun temel nedeni ise hapishanenin mevcudunun hiçbir zaman çok fazla yükselmemesi ve hapishane binasının iyi durumda olmasıdır. Aşırı sayıda tutuklu ve hükümlü barındırmayan Devrek Hapishanesi'nde salgın hastalıklar da görülmemiştir. Hâlbuki aynı dönemde birçok kaza hapishanesi salgın hastalıklardan kırılmıştır. Devrek Hapishanesi; binasının fiziki yapısının iyi olması, kapasitenin altında mahkûm ve tutuklu barındırması ve bu sayede hastalıklardan korunmuş olması ile ön plana çıkmış bir kaza hapishanedir.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Dâhiliye Nezareti Hukuk(DH.H).65/65 lef 1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 6. Şube (DH.EUM.6.Şb).29/18 lef 1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH.MB.HPS.)1/17 lef 1.

DH.MB.HPS.12/24 lef 1.

DH.MB.HPS.13/39 lef 1-3.

DH.MB.HPS.13/51 lef 1,3,4- 5.

DH.MB.HPS.15/20 lef 1-2.

DH.MB.HPS.20/42 lef 1.

DH.MB.HPS.44/27 lef 1- 3.

DH.MB.HPS.47/41 lef 1- 2.

DH.MB.HPS.47/43 lef 2.

DH.MB.HPS.53/5 lef 1.

DH.MB.HPS.76/58 lef 1,3.

DH.MB.HPS.87/28 lef 1- 2.

DH.MB.HPS.147/73 lef 1.

DH.MB.HPS.152/35 lef 2.

DH.MB.HPS.155/100 lef 1.

DH.MB.HPS.156/74 lef 9.

DH.MB.HPS.160/6 lef 1.

DH.MB.HPS.165/19 lef 1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı (DH.MB.HPS.M.).6/26 lef 1.

DH.MB.HPS.M.13/46 lef 67.

DH.MB.HPS.M.15/29 lef 1.

DH.MB.HPS.M.18/66 lef 1.

DH.MB.HPS.M.21/61 lef 3.

DH.MB.HPS.M.53/5 lef 17.

DH.MB.HPS.M.114/22 lef 13.

Tetkik Eserler

Aksu, Ş. (2005). *“Otorite- Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri”*, Hapishane Kitabı, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 59- 68.

Bardakoğlu, A. (1997). *“Hapis”*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 54- 66.

- Bilirli, T. (2018). “20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi(SBAD), Kış, 13/2, s. 71- 96.
- Bilirli, T. (2019). “Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishaneleri: Tokat Hapishanesi Örneği”, History Studies, 11/3, Haziran 2019, s. 891-913.
- Bozkurt, N. (2012). “XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesi’nin Genel Durumu”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 21, Bahar, s. 261- 277.
- Demirkol, K. (Aralık 2012). “II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri”, Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- Develioğlu, F. (2007). “Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat”, Yay. Haz: A. S. Güneyçal, Aydın Kitapevi Yayınları, 24. Baskı, Ankara.
- Foucault, M. (2006). “Hapishanenin Doğuşu”, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara.
- Gönen, Y. S. (2005). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, Hapishane Kitabı, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 173- 181.
- Güneş, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919)”, Türk& İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 14, (Aralık 2017), s. 64-84.
- Karaca, A. (2005). “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün”, Hapishane Kitabı, Ed: Emine Gürsoy Naskali- Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 152- 162.
- Köse O. (2008). “20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilayeti’nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler” İlkadım’dan Cumhuriyet’e Milli Mücadele, Ed. Osman Köse, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları. İstanbul 27- 45.
- O’Brien, P. (1998). “The Prison on the Continent Europe, 1865-1965”, The Oxford History of the Prison The Practice of Punishment in Western Society, Oxford University Press, New York, s. 178- 201.
- Özçelik, M. (2011). “Mütareke Dönemi’nde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 7, Sayı 14, Güz, s. 16- 37.
- Tekin, S. (2008). “Dr. Polliç Bey’in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış”, OTAM, Sayı 24, s. 205- 222.
- Tekin, S. ve Sevilay Özkes, (2008). “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, VII/16- 17, 2008 Bahar- Güz, s. 187- 201.
- Temel, Mehmet (2009), “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 26, Konya, s. 109- 136.
- Türkkan, H. (Ocak 2018). “Osmanlı Devleti’nde Demokratikleşme ve Kanun-ı Esasi’nin Demokratik Hüviyeti”, Vakanüvis, C. 3, S. 3, s. 364- 379.
- Yıldız, G. (2012). “Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)”, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, G. (2002). “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839- 1908)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yıldız, Ö. (2015). “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği”, Akademik Bakış, C. 9, S. 17, Kış 2015, s. 91- 111.